

УДК 94:[39-051:82-6(477.83-25)“1908/1910”]

ЛИСТУВАННЯ ВАСИЛЯ ДОМАНИЦЬКОГО З ІВАНОМ КРЕВЕЦЬКИМ

Михайло ГЛУШКО

Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра етнології

Епістолярна спадщина В. Доманицького до І. Кревецького розкриває його наукові зацікавлення в 1908–1910 рр., спілкування і співпрацю з тогочасними провідними українськими громадсько-культурними діячами, членами Наукового товариства імені Шевченка у Львові.

Ключові слова: етнологія, історія, Василь Доманицький, Іван Кревецький, НТШ у Львові, листування, ділові стосунки.

П'ять років тому (2010) наукова громадськість України відзначила 100-річчя від дня смерті Василя Доманицького (1877–1910) – відомого українського історика, літературознавця, бібліографа, фольклориста, етнографа. До цього ювілею сучасники підготували і випустили у світ його декілька важливих видань, серед них вибрані праці¹ та біобібліографічний покажчик про нього². Переглядаючи покажчик, зауважуємо, що серед досліджень про В. Доманицького відсутні, за окремим винятком, відомості про його епістолярну спадщину. Зокрема, праця черкаських бібліографів про свого земляка містить вихідні дані лише про дві публікації, які стосуються епістолярію В. Доманицького, – електронну версію статті Людмили Кузьменко про листування вченого з українським громадським і політичним діячем, письменником і публіцистом Петром Стебницьким (1862–1923)³ та статтю Інни Старовойтенко про епістолярний діалог В. Доманицького з видатним благодійником і меценатом української культури Євгеном Чикаленком (1861–1929)⁴.

Натомість упорядники довідкового покажчика не залучили до нього дві інші важливі публікації з листування наукового і літературного редактора відомої ілюстрованої “Історії України-Русі” Миколи Аркаса – з Михайлом Грушевським (1866–1934) та Володимиром Гнатюком (1871–1926). Точніше, в одному з томів серійного видання “Епістолярні джерела Грушевськознавства” дослідники оприлюднили 116 листів В. Доманицького до голови Наукового товариства ім. Шевченка у Львові. Перший з них датується щонайпізніше квітнем 1901 р., останній – 2 серпнем 1910 р.⁵ Нагадаємо: зміст першого листа стосувався архівного документа про козацько-селянського ватажка Северина Наливайка, який В. Доманицький як співробітник “Киевской Старини” пропонував опублікувати у “Записках НТШ”. “Вступні уваги, які я до нього (до документа. – М. Г.) подав, перегляньте, будь ласка, добренько, та батьківською рукою виведіть їх на путь істинну... Документ я переписав, задержуючи особности оригінала...”⁶ – наголосив автор листа-прохання. В останньому листі до М. Грушевського,

надісланого з французького містечка Аркашон за місяць до смерти, В. Доманицький повідомляв історика: “Книжку Барвінського одержав, але якраз в той час так мені кепсько зробилося було, що аж лікар був злякався. І досі (три тижні) нічогісінько не можу робити (навіть читати не дають), увесь час при мені *garde-malade* (доглядачка. – *М. Г.*). А говорячи язиком цифр – це 800 fr. (франків. – *М. Г.*) у місяць мені коштує. Навіть пропасти дешево не можна!”⁷.

Шість листів В. Доманицького опубліковано у збірнику документів і матеріалів “Володимир Гнатюк”⁸. Водночас деякі його автографи, які зберігаються у 309 фондї Центрального державного історичного архіву України у м. Львові⁹, не оприлюднені й досі, хоча також містять цікаву інформацію про життєвий і творчий шлях члена Етнографічної комісії НТШ у Львові, його приятельські стосунки із вченим секретарем Товариства.

У цьому ж архіві зберігається дев’ять листів В. Доманицького до Івана Кривецького (1883–1940) – представника державницького напрямку української історіографії (учня М. Грушевського), громадського діяча і журналіста, довголітнього директора бібліотеки НТШ у Львові (1905–1914, 1922–1937)¹⁰. Зокрема, бібліотеку Товариства І. Кривецький очолив після того, як з посади директора звільнився Михайло Павлик (1853–1915). Разом з помічниками, якими були переважно студенти, він найперше провів у 1906 р. перевірку всіх бібліотечних фондів. Саме п’ятим червнем 1906 р. датується перший лист В. Доманицького до І. Кривецького, в якому його автор стверджує, що повернув до книгозбірні “Чтен[ия] Моск[овские]” (том періодичного видання “Чтения в императорском Обществе истории и древностей российских при Московском университете”), зокрема, після приїзду з Рагузи (нині хорватське м. Дубровник), де перебував на лікуванні в 1904 р.

Часописи, книжки і рукописні матеріали – головна тема кореспонденції між ученими в інших листах В. Доманицького, які він надіслав І. Кривецькому з лікувальних установ: сім з польського курортного міста Закопане, що розташоване біля підніжжя Татр, та останній із уже згаданого містечка Аркашон. Як засвідчують автографи, серед документальних матеріалів дослідника цікавили передусім звіти “Просвіти”, Педагогічного товариства та інших громадських установ. Серед книжок і періодичних видань, що згадуються в листах, стосуються переважно життя і творчості Тараса Шевченка. І неспроста, бо саме В. Доманицький прилучився до підготовки і видання в 1907 р. науково вивіреного та найповнішого на той час “Кобзаря”. Вчений мав намір видати другий том Шевченкових творів, “Кобзарик” для дітей, продовжував текстологічні студії Шевченкових творів¹¹. Принаймні частково про цей напрям науково-пошукової роботи шевченкознавця йдеться в його листах від 26 березня 1909 р. та 10 липня 1910 р. З епістолярної спадщини до І. Кривецького довідуємось також про підготову і завершення історико-етнографічного нарису “Про Галичину та життя галицький українців”, виношування задуму підготувати відповідний нарис про литовців (листи від 1 січня та 26 березня 1909 р.).

Листування В. Доманицького розкриває ще одну грань його життя і діяльності в 1908–1910 роках – спілкування і співпрацю з тогочасними провідними українськими науковцями, громадсько-культурними діячами, членами НТШ у Львові (М. Грушевський, В. Гнатюк, В. Сімович, В. Липинський, Б. Лепкий, В. Козловський та ін.), що також має важливе значення для сучасників.

1. До І. Кривецького

[Київ, 5/VI.1906 р.]¹²

В[исоко]п[оважний] Добродію!

А ні найменшого гріха книжкового на своїй душі не почуваю. “Чтен[ия] Моск[овские]”¹³ якась книга була у мене, коли я був у Рагузі (р[ік] 1904), але, як і всі інші книги, розуміється вернув їх, переїздячи через Львів додому. Не пригадаю зараз, чи оддав безпосередно д[обродію] Павликові¹⁴, чи лишив в Товаристві у д. Гнатюка. Певнійше – останнє. Так я звичайно робив, так здається і той раз було. Але ніколи книжок з Товариства не завозив до Росії. Як що певно книжки немає в бібліотеці, то вона десь в канцелярії у Товаристві.

З поважанням

В. Доман[ицький]

Ф. 309, оп. 1, спр. 989, арк. 52.

2. До І. Кривецького

29/V[.1908 р.]¹⁵

Високоповаж[ний] Добродію!

Висилаю Вам звіти Коломийської, Тернопільської та Перемишльської (“Просвіти” – М. Г.). Не знаю, чи треба Вам зараз¹⁶ звіт Педагогічного Т[овариств]ва та Василянок? У неділю буду у Львові – приїду на конгрес. Надіюся, що побачимось.

З щирим поважанням

В. Доманиц[ький]

Ф. 309, оп. 1, спр. 989, арк. 54.

3. До І. Кривецького

12/І[.]1909 [р.,]

Zakopane,

Jerzewe.

Високоповажаний Добродію!

Перш за все мушу просити пробачити міні мою велику неувагу: оце переглядаючи усякі листи додивився, що лист в справі “Кобзаря” підписаний був Вами, а не д[обродієм] Назарієвим¹⁷, як міні тоді здалося, і я одповів д[обродію] Назарієву, а не Вам. Вибачте, прошу Вас, – це сталося через мою неувагу та й те, що Ви не дуже виразно підписалися.

А чи одержали Ви “Кобзарь” хоч той (дешевший)¹⁸, що давала “Рада”¹⁹? Я її писав в цій справі. Що до дорожчого, то незабаром писатиму у Петербург до д[обродія] Стебницького²⁰, то й упімнуса за бібліотеку Наук[ового] Т[оварист]ва.

Попросіть, будьте ласкаві, д[обродія] Козловського²¹, щоб VI кн[ижку] “Записок”²² вислав як найшвидче, не одкладаючи, бо я роблю показчик до “Записок” за цей рік, то хотів би швидче вислати Михайлові Сергієвичові²³.

А ще одне прохання (чималеньке) передайте д[обродію] Залізняка²⁴, котрий робить міні всякі книжні послуги, та щось давненько його гласу не чувати. Передайте і попросіть його од мене, щоб був такий ласкавий – вишукав у бібліотеці дві книжки журналів (ЛНВ²⁵ та “Молода Україна”²⁶), де писалось про літературу чи відродження Литовців. “Молода Україна” здається, за 1900 рік, а ЛНВістн[ик] за 1903–1904 (?) Я приймаюся оце зараз за відродження Литви²⁷, то дуже міні здались би ті статті. Нехай він буде ласкав поритися та міні надіслати. Книжки Rõmega про Литву²⁸ нехай не шле – я вже маю.

Бувайте здорові. Поздоровляю з Новим Роком!

З щирим поважанням

В. Доманицький

[P. S. Збоку дописано: Zakopane, W. Domanicki (Jerzewo)]

Ф. 309, оп. 1, спр. 989, арк. 53–53 зв.

4. До І. Кривецького

26/III[.]1909 [р.,]

Zakopane[.]

Jerzewo

Вельмишановний Товаришу!

Тут зараз зо мною сидить д[обродій] Сімович²⁹, професор Семінарії в Чернівцях. Цікавиться він так само як і я Шевченком і “Кобзарем”. Отож нам бажано було б переглянути разом де-які книжки, які, коли Ваша ласка і змога, надішліть, а ми (клянуса і присягаюся) за 3 дні їх повернемо. Кошта пересилки вернемо так само. Напевне, багато з того дечого нема, але що є, то може надішлете, а саме:

- 1) Труд³⁰ (київ[ська] часопись)[.] 1881, № 8–10.
- 2) Сьвіт³¹[.] 1881 р.
- 3) Чтения Кіев[ского] общ[ества] Нест[ора-]Летоп[исца]³², 1888, кн. II.
- 4) Одесскій Вестник, 1889, ч. 55.
- 5) Е. С. Шевченкові ідеали і українська дійсність³³. 1892 р.
- 6) Колесса. Шевченко і Міцкевич³⁴.
- 7) Лисовскій. Главные мотивы в поэзии Шевченка. Полта[ва], 1898³⁵.
- 8) Кранихфельд. Шевченко певец Украины и Запорожья. 1901³⁶.
- 9) Урсинь. Очерки психологии словян[ского] племени. Петр[оград,] 1887³⁷.
- 10) История Руссов³⁸.

“Галичину” я вже скінчив і рукопис вислав³⁹. Отже все, що у мене є з бібліотеки, завтра-позавтра верну, – останеться у мене лишень 2 книжки бібліотечні: 1) [“]Правда[“]⁴⁰ за якийсь (1889 здається) рік та 2) Населја Сербје⁴¹ – видання Білградської Академії Наук. Але й “Правду” верну Вам до Великодня.
З щирим поважанням

В. Доман[ицький]

Р. S. Чи Ліпінського⁴² не було у Вас цими днями? Десять має бути по дорозі з України[.]

Ф. 309, оп. 1, спр. 989, арк. 55–55 зв.

5. До І. Кривецького

27/III[.1909 р.]⁴³

Вельмиповажаний Товаришу!

Сьогодні вислав я на бібліотеку Василевського⁴⁴ та один Звіт⁴⁵. Отже зостається в мене тільки дві: “Правда” (одна книжка) та “Населја Сербска Землја”. Решту я раніш вернув через д[обродія] Залізняка. Коли б що виходило не так, то будьте ласкаві – повідоміть: треба буде справу вяснити...⁴⁶

З щирим поважан[ням]

В. Доман[ицький]

Р. S. Мабуть д. Липинський вже поїхав зі Львова. Як би випадково він ще там був, то чи не могли б Ви попросити його, щоб він узяв у професора Грушевського матеріали Марка Вовчка, котрі я дав йому ще літом?

Ф. 309, оп. 1, спр. 989, арк. 56.

6. До І. Кривецького

24/VI[.1909 р.]⁴⁷

Шановний Товаришу!

Виїздячи до Санаторії д[окто]ра Длуского, я наказав вислати до бібліотеки Т[оварист]ва паку книжок (багато там нікчемних). Очевидно, що се ніякий подарунок, коли Вам довелося заплатити фрахт. Отже прошу повідомити мене, скільки Ви заплатили, а я попрошу д[обродія] Козловського вернути Вам з VI кн[ижки] ЛНВ (там щось міні належатиметься).

З щир[им] поваж[анням] В. Дом[аницький].

Р. S. Міні досить зле. Вже 2-ий місяць гарячкую і нема поправки.

Ф. 309, оп. 1, спр. 989, арк. 57.

7. До І. Кривецького

1/І[.]1910 [р.,]
Zakopane

Шановний Товаришу!

Досилаю 2 NN “Книжной Летописи”⁴⁸ за р. 1908 – здається, їх мусить бракувати серед тих, що переслав Вам у маю.

Тепер друге. Чи скоро вийде том “Записок”, присвячений Мазепі? Чи се буде V, чи VI том за сей рік?⁴⁹ Як що V, то вже нічого говорити, а як VI, то ось що: я маю добру копію (вчора одержав) штиха з Мазепою – того, що копія є в Полтаві (з музею Скаржинської). В “Ділі”⁵⁰ описана була сього року та копія але недокладно (може лиха копія), напр[иклад] з правого боку Мазепи стоїть не 3 жінки, а 6⁵¹ Проф. Грушевський здається дасть спеціальну статтю про портрети⁵². Отож може б здалась моя копія до “Записок” (але з умовою, що повернути буде мені кошта копіювання – 10 корон). Кліщ[е] одначе довелось би робити світлодруком (у Löwe у Відні), бо з автотіної (?) нічого не вийде – оригінал сильно задрукований. Поговоріть там про се, як що вважаєте потрібним.

З щирим поважанням

В. Доманицький

Ф. 309, оп. 1, спр. 989, арк. 58–58 зв.

8. До І. Кривецького

5/ІІІ[.]1910 [р.,]
Zakop[ane]

Вельмишановний
Добродію!

Пересилаю на Ваші руки:

1) Сербску книжку – Населья Земля – бібліотечна (Н[аукового] Товар[иства]) – остання, яка є в мене: все вже поодавав[.]

2) Рукопис, брошурка Антоновича й Арцишевського і лекції Антоновича – сі три речі прошу дуже при нагоді одіслати до проф. М. Грушевського, бо се його власність.

Не знаю, коли се дійде до Ваших рук, бо даю д[обродію] Лепкому⁵³ (в Кракові), щоб при оказії вислав Вам.

З щирим поважанням

В. Доманиц[ький]

5/ІІІ 1910

Ф. 309, оп. 1, спр. 989, арк. 59.

9. До І. Кривецького

8/VI[.]1910 [р.,] Arcachon, villa Rignet

Вельми Шановний Товаришу!

Будьте ласкаві – вишліть мені з бібліотеки (рекомендов[аною] бандероллю)

1) Учитель⁵⁴, 1909, ч. 22–23[;]

2) “Молода Укр[аїна]”, 1910, ч. 1 (Орган “Сорту Студент.”)[.]

В обох є статті про Шевченка. Маю надію, що “Учитель” ще не оправлений, то пересилатися з ним не тяжко. Марки (кошта пересилки) верну повертаючи назад книжки (найближчою поштою).

З щир[им] поважан[ням]

В. Доманицький

P. S. Адреса – вгорі.

Ф. 309, оп. 1, спр. 989, арк. 60.

THE CORRESPONDENCE OF VASYL DOMANYTSKYI WITH IVAN KREVETSKYI

Mykhaylo HLUSHKO

The Ivan Franko National University of Lviv,
the Chair of Ethnology

The epistolary heritage of V. Domanytskyi with I. Krevetskyi discloses his scientific interests in 1908–1910, communication and cooperation with the then leading Ukrainian public and cultural figures, members of the Shevchenko Scientific Society in Lviv.

Key words: ethnology, history, Vasyl Domanytskyi, Ivan Kryvetskyi, correspondence, business dealings.

¹ Доманицький В. З наукової спадщини. Статті, нариси, рецензії, бібліографія. У 2-х кн. / Василь Доманицький; [упоряд., автор передмови і ред. В. Т. Поліщук]. Черкаси: видавець Чабаненко Ю., 2010. Кн. 1. 438 с.; Кн. 2. 409 с.

² Невтомний робітник на рідній ниві: Василь Миколайович Доманицький. Науково-допоміжний біобібліографічний покажчик (До 100-річчя від часу смерті) / [авт. вступ. ст. В. Т. Поліщук; укл. Л. Т. Демченко, Н. В. Адешелідзе]. Черкаси, 2010. 59 с.

³ Там само. С. 50.

⁴ Там само. С. 53.

⁵ Листи Василя Доманицького // Листування Михайла Грушевського / [ред. Любомир Винар; упоряд. Галина Бурлака, Наталка Лисенко; вст. ст. Галина Бурлака]. К.; Нью-Йорк; Париж; Львів; Торонто, 2006. С. 317–392. (Серія: Епістолярні джерела Грушевськознавства. Т. 3).

⁶ Глушко М. Співпраця Василя Доманицького з Науковим товариством імені Шевченка у Львові / Михайло Глушко // Вісник Львівського університету: Серія історична. Львів, 2012. Вип. 47. С. 8.

⁷ Листи Василя Доманицького. С. 392.

⁸ Володимир Гнатюк. Документи і матеріали (1871–1989) / [упоряд. Ярослав Дашкевич, Олег Купчинський, Микола Кравець, Діана Пельц, Анатолій Сисецький]. Львів, 1998. С. 41, 87–88, 125, 140, 166–167, 183–184.

⁹ Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі – ЦДА України у м. Львові), ф. 309, оп. 1, спр. 2268, арк. 41–41 зв., 42–43 зв., 50–52, 55 зв., 57–57 зв., 69–70 зв.

¹⁰ *Сварник Г.* Бібліотека НТШ у Львові / Галина Сварник // Наукове товариство імені Шевченка: енциклопедія. К.; Львів; Тернопіль, 2015. Т. 2: Бібл–Вес. С. 36.

¹¹ *Поліщук В.* Наукові й моральні імперативи Василя Доманицького / Володимир Поліщук / Доманицький В. З наукової спадщини... Кн. 1. С. 17–18.

¹² Місто і дату встановлено за поштовим штемпелем.

¹³ Офіційна назва “Чтенія въ Императорскомъ Обществѣ Истории и Древностей Россійскихъ при Московскомъ Университетѣ”.

¹⁴ У 1904 р. Михайло Павлик обіймав посаду директора Бібліотеки НТШ у Львові (*Сварник Г.* Бібліотека НТШ у Львові. С. 37).

¹⁵ Рік встановлюємо за змістом листа.

¹⁶ Підкреслено в тексті.

¹⁷ Назарій Олекса – помічник директора бібліотеки НТШ у Львові І. Кривецького в 1908–1910 рр. (*Сварник Г.* Бібліотека НТШ у Львові. С. 37).

¹⁸ Йдеться про науково вивірених та найповніших на той час “Кобзар” Т. Шевченка, який вийшов у Санкт-Петербурзі в 1907 р. за редакцією В. Доманицького.

¹⁹ “Рада” – українська щоденна газета Наддніпрянщини (1906–1914).

²⁰ Стебницький Петро Януарійович (1862–1923) – український громадський і політичний діяч, письменник і публіцист.

²¹ Козловський Всеволод Олександрович (1877–?) – український громадський діяч, бібліотекознавець, член НТШ у Львові (Гарбар Л. Всеволод Олександрович Козловський: життя та діяльність на бібліотечній ниві / Лариса Гарбар // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. К., 2011. Вип. 31. С. 591–615).

²² Мова йде про “Записки Наукового товариства ім. Шевченка” – основне видання Товариства.

²³ Михайлові Сергійовичу Грушевському, на замовлення якого В. Доманицький зробив декілька бібліографічних покажчиків “Записок НТШ”.

²⁴ Залізник Микола (1888–1950) – український громадсько-політичний діяч, публіцист і дипломат, член НТШ у Львові, автор статей з історії, археології та сучасної політики, численних рецензій на праці українських учених у “Записках Наукового товариства ім. Шевченка” (1909–1913) та “Літературно-науковому вістнику” (1907–1913), помічник директора бібліотеки НТШ у Львові І. Кривецького (1911) (*Сварник Г.* Бібліотека НТШ у Львові. С. 37).

²⁵ “Літературно-науковий вістник” – перший всеукраїнський літературно-науковий і громадсько-політичний часопис, який видавало НТШ у Львові.

²⁶ “Молода Україна” – український молодіжний щомісячний журнал, який виходив у Львові упродовж січня 1900 – березня 1903 років (з перервами).

²⁷ Задуманий історико-етнографічний нарис про литовців, на зразок нарису “Словаки” (К., 1909), В. Доманицький не зумів підготувати.

²⁸ Йдеться, мабуть, про праці польського географа і картографа, професора Львівського університету Євгенія Ромера (1871–1954).

²⁹ Сімович Василь Іванович (1880–1944) – український мовознавець, літературознавець і громадсько-культурний діяч, дійсний член НТШ у Львові.

³⁰ Найімовірніше, В. Доманицького цікавила стаття П. Куліша “Поет Шевченко в повному розквіті”, надрукована в київській газеті “Труд” за 2 березня 1881 р.

³¹ “Світ” – щомісячний літературно-науковий і політичний журнал, який виходив у Львові 1881–1882 рр.

³² “Чтения в Историческом обществе Нестора-летописца” – періодичний друкований орган Історичного товариства імені Нестора-Літописця, яке діяло в Києві упродовж 1872–1931 рр.

³³ *Е. С. [Гучапський П.]*. Шевченкові ідеали і українська дійсність. Реферат, прочитаний на роковинах Шевченка 1891 року / Е. С. Львів, 1892. 45 с. (Літературно-наукова бібліотека. Кн. 13). Про цю книгу див.: *Якимович Б.* Іван Франко – видавець: Книгознавчі та джерелознавчі аспекти. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – С. 210, 277.

³⁴ *Колесса О.* Шевченко і Міцкевич. Про значіне впливу Міцкевича в розвою поетичної творчости та в генезі поодиноких поем Шевченка. Порівнююча студія / Олександр Колесса // Записки Наукового товариства імені Шевченка (далі – Записки НТШ). Львів, 1894. Т. III. С. 36–152.

³⁵ *Лисовскій А. Н.* Главные мотивы в поэзии Т. Г. Шевченко / А. Н. Лисовскій. Полтава: Изд. А. А. Зиновьева. Типо-Литограф. И. А. Дохмана, 1896. 48 с.

³⁶ *Кранихфельд В. П.* Т. Г. Шевченко пседец Украины и Запорожья (1814–1861) / Вл. П. Кранихфельд. С[анкт]-Петербург, 1901. 64 с.

³⁷ *Урсинь М.* [Здзеховский М.] Очерки из психологии славянского племени. Славянофилы / Урсинь. Санкт-Петербург, 1887. 223 с.

³⁸ “Історія Русів” – твір української національно-політичної думки початку ХІХ ст.

³⁹ Йдеться про історико-етнографічний нарис В. Доманицького “Про Галичину та життя галицький українців” (К., 1909).

⁴⁰ “Правда” – літературно-науковий і політичний часопис, виходив у Львові 1867–1879 рр. (з перервами). З 1880 р. – літературно-науковий збірник, 1884 р. – за ред. І. Франка, у 1888–1898 рр. як щомісячник і двотижневик.

⁴¹ Нам не вдалося з’ясувати авторство, походження і характер цього видання.

⁴² Липинський В’ячеслав Казимирович (1882–1931) – український політичний діяч, історик, філософ, соціолог, публіцист.

⁴³ Рік встановлено за поштовим штемпелем.

⁴⁴ Найімовірніше, йдеться про якесь дослідження польського публіциста, етнографа і перекладача Леона Василевського (1870–1936), який приятелював з І. Франко та М. Павликом, а також досліджував і популяризував поетичну творчість Т. Шевченка (Шевченківський словник: У 2-х т. / [відп. ред. С. П. Кирилюк]. К.: УРЕ, 1976. Т. 1. С. 102).

⁴⁵ Підкреслено в тексті.

⁴⁶ Крапки в тексті.

⁴⁷ За штемпелем пошти: 26.VI 1909 р.

⁴⁸ “Книжная Лѣтопись” – державний бібліографічний журнал, який видавала Російська книжкова палата в Санкт-Петербурзі з 1906 р.

⁴⁹ Гетьманові Івану Мазепі та подіям 1708–1709 років в Україні присвячений 92 том “Записок НТШ” за 1909 р. (Див.: Бібліографія Записок Наукового товариства імені Шевченка. Томи І–ССХС (1892–2000) / [укладач Василь Майхер]. Львів, 2003. С. 214.

⁵⁰ “Діло” – провідний часопис Галичини, який виходив у Львові 1880–1939 рр.

⁵¹ Підкреслено в тексті.

⁵² М. Грушевський опублікував у “Записках НТШ” дві замітки про портрет І. Мазепи: *Грушевський М.* До портрета Мазепи / М. Грушевський // Записки НТШ. Львів, 1909. Т. ХСІІ. Кн. VI. С. 246–248; *Його ж.* Ще до портрета Мазепи / М. Грушевський // Записки НТШ. Львів, 1910. Т. ХСІV. Кн. II. С. 162). Згодом В. Доманицький оприлюднив у газеті “Діло” відомості про інший варіант копії портрета І. Мазепи (*Доманицький В.* Незнаний ширше портрет Мазепи / Василь Доманицький // Діло. 1910. Ч. 55).

⁵³ Лепкий Богдан Сильвестрович (1872–1941) – український поет, прозаїк, літературознавець, публіцист, видавець, громадсько-культурний діяч.

⁵⁴ “Учитель” – журнал для вчителів, який виходив у Львові 1889–1914 рр.